

Archivariorum historicorumque magistra

Dr. Rani Boobally

Archivarium historicorumque magistra

Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő
70. születésnapjára

SZERKESZTETTE

Kádár Zsófia
Lakatos Bálint
Zarnóczy Áron

Magyar Levéltárosok Egyesülete
Budapest, 2013

A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 13.

A kötet az NKA támogatásával jelent meg.

A kötet kereskedelmi forgalomban nem kapható.

Az ünnepelt fényképét Várhelyi Klára (Róma) készítette.
A kötetben szereplő térképeket Nagy Béla (MTA BTK TTI) rajzolta.
A borító és a tördelés Abinéri Gábor munkája.

A borítón a közölt tanulmányokhoz tartozó képek részletei láthatók.

ISBN 978-963-87475-3-2

© A tanulmányok szerzői, 2013

Fotó © Várhelyi Klára, 2013

Szerkesztés © Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron, 2013

Képmelléklet © a tanulmányok szerzői, 2013

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete

www.leveltaros.hu

Felelős kiadó: Tyekvicska Árpád, elnök és Décsey Sándor, titkár

A nyomdai munkálatokat a Kódex Könyvgyártó Kft. végezte.

Felelős vezető: Marosi Attila

Minden jog fenntartva.

Printed in Hungary

Tartalom

Köszöntő (KENYERES ISTVÁN)	11
Tabula gratulatoria	15
Előszó (KÁDÁR ZSÓFIA, LAKATOS BÁLINT, ZARNÓCZKI ÁRON)	19
Rövidítésjegyzék	21
 I. TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ, TÖRTÉNETI TOPOGRÁFIA, TÉRKÉPHASZNÁLAT	
BOLLÓK ÁDÁM: Magángondolatok temető, település és településtörté- net viszonyáról a 10–11. századi Kárpát-medencében	25
<i>Private Thoughts on the Relation between Cemetery, Settlement and Settlement History of Carpathian Basin in 10–11th centuries</i>	69
CSUKOVITS ENIKŐ: Magyarország helye Kelet-Európában. A <i>Descriptio Europae Orientalis</i> országleírásai	71
<i>The Place of Hungary in Eastern Europe. The Country Descriptions of the Descriptio Europae Orientalis</i>	82
TÓTH KRISZTINA: Tata és környéke településeinek történeti földrajza a 14. században	83
<i>Historical Topography of Tata and Its Region in the 14th Century</i>	101
LAKATOS BÁLINT: Lázár deák <i>Tabula Hungariae</i> -jának (1528) helyrajza és a késő középkori úthálózat	103
<i>Settlements on Lazarus' Tabula Hungariae (1528) and Late Medieval Road Network</i>	128

TRINGLI ISTVÁN: Oremus. Egy hegyaljai dűlőnév jelentése	129
<i>Oremus. Bezeichnung eines Flurnamens aus der Hegyalja Region</i>	142
TÓTH GERGELY: Meddig terjed Magyarország? Történelmi jogok és politikai realitások küzdelme Bél Mátyás <i>Notitiájában</i>	143
<i>What's the Extent of Hungary? Conflict of Historical Rights and Political Realities in Mátyás Bél's Notitia</i>	163
KULCSÁR KRISZTINA: Landgraf Ádám gondolatai a magyarországi utak javításáról	165
<i>Adam Landgrafs Gedanken über die Verbesserung der Post-Straßen und anderer Hauptweege im Königreich Ungarn</i>	188
REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél	189
<i>Foreign Surveyors at the Cadastral Surveys in Hungary</i>	215
TÖRÖK ENIKŐ: Néhány kataszteri irattípus	217
<i>Einige Katastralunterlagen</i>	235
BERTÉNYI IVÁN: A Badacsony-hegy fontosabb helynevei a 20. században	237
<i>Wichtigere Ortsnamen des Berges Badacsony im 20. Jahrhundert</i>	242

II. FORRÁSKIADÁS ÉS TÖRTÉNELEM

BESSENYEI JÓZSEF: <i>Litterae ad Cameram exaratae</i> . A Magyar Kamarához intézett levelek, különös tekintettel a magyar nyelvűekre	245
<i>Litterae ad Cameram exaratae. An die Ungarische Kammer geschriebene Briefe mit besonderer Rücksicht auf Briefe in ungarischer Sprache</i>	255
TUSOR PÉTER: Pázmány pápai bullái és palliuma. (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)	257
<i>Die päpstlichen Bullen und das Pallium von Péter Pázmány, Erzbischof zu Gran (1616)</i>	275

FAZEKAS ISTVÁN: Homonnai Drugeth III. György (1583–1620) familiárisainak jegyzéke 1622-ből. Adalék Tállyai Pál pályájához	277
<i>Die Liste der Familiaren von György III. Drugeth von Homonna (1583–1620) aus dem Jahre 1622. Ein Beitrag zur Laufbahn von Pál Tállyai, Übersetzer der Historiarum de rebus Ungaricis libri</i>	292
KÁDÁR ZSÓFIA: Dallos Miklós győri püspök életútja és végrendelete (1630)	293
<i>Life Career and Testament (1630) of Miklós Dallos Bishop of Győr</i>	327
KALMÁR JÁNOS: A horvát végvidékre vonatkozó tervezet az 1670-es évekből	329
<i>Ein das kroatische Grenzgebiet betreffender Vorschlag aus den 1670-er Jahren</i>	343
 III. TÖRTÉNELEM ÉS TÖRTÉNETI SEGÉDTUDOMÁNYOK	
NAGY BALÁZS: Luxemburgi IV. Károly önéletrajza: szövegtani és forráskritikai megközelítések	347
<i>Autobiography of Charles IV of Luxemburg: Textual and Source Critical Approaches</i>	357
E. KOVÁCS PÉTER: Zsigmond király itáliai itineráriuma (1412–1414 és 1431–1433)	359
<i>Itinerary of King Sigismund of Luxembourg in Italy (1412–1414 and 1431–1433)</i>	389
KÖRMENDI TAMÁS: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában	391
<i>The Coats of Arms of Dalmatia as a Part of the Heraldic Representation of the Hungarian Kings in the Middle Ages</i>	408
PÁLFFY GÉZA: Rendkívüli források a horvát nemzeti szimbólumok történetéhez. Horvátország zászlajának legkorábbi ábrázolásai a 16–17. századból	409
<i>Extraordinary Sources for the History of Croatian National Symbols. The Earliest Portrayals of the Flags of Croatia from the 16th and 17th Centuries</i>	432

DRASKÓCZY ISTVÁN: Henri Pirenne (1862–1935) magyarországi recepciója az 1894 és 1945 közötti időszakban	433
<i>Die Rezeption von Henri Pirenne in Ungarn zwischen 1894–1945</i>	451

IV. INTÉZMÉNY- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNET

ZSOLDOS ATTILA: Üres honor	455
<i>Empty honor</i>	476
LACZLAVIK GYÖRGY: Várdai Pál esztergomi érsek egyházfői tevékenységének vázlata	479
<i>An Outline of the Activity of Pál Várdai, Archbishop of Esztergom</i>	500
SZÖGI LÁSZLÓ: Hanyatlás és átalakulás. A magyarországi peregrináció Mohácstól a 16. század végéig	501
<i>Decline and Change. Hungarian Peregrination from the Battle of Mohács to the End of the 16th Century</i>	520
MOLNÁR ANTAL: A horvát–szlavón rendiség és az oszmán Szlavónia	521
<i>The Croatian–Slavonian Estate System and Ottoman Slavonia</i>	538
DOMINKOVITS PÉTER: Szolgabírák és járásaik Sopron vármegyében, a 16/17. század fordulóján	541
<i>Stuhlrichter und ihre Bezirke im Komitat Sopron/Ödenburg zur Wende des 16./17. Jahrhunderts</i>	564
KENYERES ISTVÁN: A félharmincad 1635–1638-ban	567
<i>Der Halbdreißigszoll, 1635–1638</i>	591
OBORNI TERÉZ – NAGY BÉLA: A hadviselés alól felmentett székely települések a 17. században	593
<i>Szekler Settlements Released from the Military Services in the 17th Century</i>	610

OROSS ANDRÁS: A magyarországi kamarák területi illetékessége a 17–18. század fordulóján	611
<i>Die für Ungarn zuständigen Kammern an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert</i>	628
MIHALIK BÉLA VILMOS: Egyházi adatok a Jászságról Heinrich von Kagineck német lovagrendi komtur 1703. évi vizitációs jelentésében	629
<i>Ecclesiastical Data about Jazygia in the Visitation Report of Heinrich von Kagineck, Landkomtur of the Teutonic Order in 1703</i>	644
GÉRA ELEONÓRA: Don Thomaso Raspassani, a vízivárosi „magyar” vikárius leleplezése	645
<i>Die Enthüllung von Don Thomaso Raspassani, dem „ungarischen” Vikar von Wasserstadt Ofen (Buda)</i>	671
TUZA CSILLA: A céhes intézmény kereteinek bomlása: az 1761-es cégrendelet előzményei	673
<i>Die Auflösung der Rahmen der Zunftinstitution: die Prämissen der Zunftregelung 1761</i>	688
BORSODI CSABA: A herceg Esterházy-hitbizomány kismartoni uradalmának tisztviselői, alkalmazottai, szolgái 1770–1780 között	689
<i>The Officials, Personnel and Servants of the Eistenstadt/Kismarton Estate of the Prince Esterházy Entail (1770–1780)</i>	704
Bak Borbála munkásságának bibliográfiája (1961–2013) (összeállította: LAKATOS BÁLINT)	707
MELLÉKLET (képmelléklet Dominkovits Péter, Körmendi Tamás, Pálffy Géza és Török Enikő tanulmányaihoz)	I–XVI

Rövidítésjegyzék*

Levéltári és kéziratári források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
DL	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár. – <i>Diplomatikai Levéltár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
DF	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fénygyűjtemény. – <i>Diplomatikai Fényképtár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Budapest), Kézirattár
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Kézirattár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Handschriftensammlung
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv (Wien)
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HKA	Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
HFU	Hoffinanz Ungarn

* A rövidítésjegyzékben azokat a levéltári és kéziratári forrásokat, szakirodalmi tételeket és intézményneveket tüntettük fel, amelyeket több szerző is használt. Ezért a lábjegyzetekben és a tanulmányok végi bibliográfiákban csak a rövidítésüket tüntetjük fel, feloldásuk itt található.

Szakirodalom

- BAK 1997a BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. Budapest, 1997 (História könyvtár. Monográfiák 9/1.).
- BAK 1997b BAK Borbála: A koronaórség fizetetlensége. Thurzó Szaniszló nádor 1624. évi Zágráb szabad királyi városhoz küldött levele. In: *Miscellanea fontium historiae Europiae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. KALMÁR János. Budapest, 1997, 89–106.
- CIH I–IV *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás*. [I.] 1000–1526. évi törvénczikkék. [II.] 1526–1608. évi törvénczikkék. [III.] 1608–1657. évi törvénczikkék. [IV.] 1657–1740. évi törvénczikkék. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen. Jegyz. NAGY Gyula, MÁRKUS Dezső. Budapest, 1899–1900.
- ENGEL 2002 ENGEL PÁL: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. CD-ROM. Térinformatika: KOLLÁNYI László, SALLAY Ágnes. Budapest, 2002.
- ÚMÉL I–VI *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. I–VI. köt. Főszerk. MARKÓ László. Budapest, 2001–2007.

Intézmények

- ELTE BTK Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (Budapest)
- MTA BTK TTI Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete (Budapest)
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

KENYERES ISTVÁN

A félharmincad 1635–1638-ban*

A 16. század közepétől megszilárdult török elleni végvárrendszer működési mechanizmusának, finanszírozásának és élelemmel történő ellátásának egyre több vetületét tárta fel a kutatás. A végvárrendszer költségeit a 16. század második felében a Magyar Királyság tekintélyes – évi 630–740 ezer mFt – bevételeiből,¹ valamint az osztrák és cseh örökös tartományok adóiból finanszírozták.² Jelentős segítséget jelentett a német-római birodalmi rendek által megajánlott török segély (*Reichstürkenhilfe*) is.³ Hozzá kell tennünk, hogy ezekből a forrásokból éves szinten 1–1,5 millió rajnai forint előteremtésével lehetett számolni, ami azt jelentette, hogy a hadi költségek teljes körű finanszírozásához – ide értve például a várerődítési, hadszertári költségeket is, amelyekkel együtt az éves hadi finanszírozási igény a 16. század utolsó harmadára elérhette az évi 2 millió rajnai forintot – éves szinten kb. fél millió rajnai forint hiányzott.⁴ Ezt a deficitet a bécsi udvar általában hitelek felvételével igyekezett áthidalni.⁵ A zsoldfizetés és hadfelszerelési-váráépítési költségeken túl az egyik legfontosabb kérdés a katonaság élelemellátásának megszervezése volt. A mai közhiedelemmel ellentétben a korszak végvári katonasága a zsoldján vette meg a mindennapi betevő falatot saját maga és adott esetben családja szükségleteire. Az élelemellátás megszervezése a 16. század közepétől kiépült élelmezési hivatali rendszer feladata volt.⁶ Ebben a rendszerben több nagy erődítmény katonaságát (például Győr, Komárom, Kanizsa) a magyarországi,

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében készült.

¹ KENYERES 2003, 101. A tanulmányban végig a 100 dénár értékű magyar (kamarai) vagy számítási forintot (mFt) használom.

² PÁLFFY 2001.

³ SCHULZE 1978, LANZINNER 1993, RAUSCHER 2003.

⁴ A költségekre lásd PÁLFFY 1995, 121., PÁLFFY 2001, 190–197. A hadi finanszírozás kérdéseire lásd KENYERES 2007, KENYERES 2010. Újabban lásd még KENYERES 2012, KENYERES 2013.

⁵ RAUSCHER 2004, 343–354., WINDER 2012.

⁶ KENYERES 2002, KENYERES 2004.

majd később udvari hadi fizetőmester által biztosított pénzösszegekből a főélelmester és a neki beosztott helyi élelmesterek szervezték meg. Felső-Magyarországon (például Eger, Szendrő, Szatmár, Tokaj stb.) vagy éppen az esztergomi érseki uradalmakra támaszkodó Érsekújvár esetében a helyszínen igyekeztek a feladatot megoldani, elsősorban a kamarai uradalmak és az uradalmakhoz rendelt „állami” tizedek bevételeiből.⁷

A hosszú török háborúnak nevezett tizenöt éves háborút követően, különösen a harmincéves háború kitörésétől a fent felvázolt finanszírozási és élelmezési rendszer több eleme kiesett vagy jelentőségét veszítette, ami alapvetően veszélyeztette a végvárrendszer ellátását. A magyar rendek által megajánlott hadiadó szerepe természetesen továbbra is meghatározó maradt, azonban önmagában egyre kevesebb folyt be innen. Az ország meghatározó bevételeit jelentő harmincadok és bányakamarák jövedelmei is visszaestek, legjobb esetben stagnáltak. Ehhez járult még az erdélyi fejedelmek révén esetenként megszerzett felső-magyarországi hét vármegye területének és jövedelmeinek „kiesése” is. A tizenöt éves háború előtt meghatározó kamarai birtokrendszer fokozatosan került felszámolásra: a pénzhiánnyal küzdő uralkodó kénytelen volt a kamarai birtokok jelentős részét elzálogosítani, majd eladni, ezzel több vár esetében a közvetlen élelemellátás is veszélybe került. A harmincéves háború és annak következtében a Német-római Birodalomban, de az osztrák örökös tartományokban is fellépő gazdasági krízis pedig komoly csapást jelentett a végvárrendszer külföldi segélyezési rendszerére. A török elleni védelemben a 16. században is kulcsszerepet játszó osztrák, cseh és sziléziai rendek hadiadó-befizetései, mind pedig a német-római rendek segélyei tehát viasszaszorultak, sőt, ez utóbbiak lényegében eltűntek.⁸ Természetesen a harmincéves háború gazdasági hatásai, főként a délnémet városok magyarországi marha- és rézimportjának összeomlása és az általában ta-

⁷ A kérdéskörre összefoglalóan: KENYERES 2008.

⁸ Annak ellenére, hogy igen kevés adattal rendelkezünk a Habsburg-monarchia 17. század első felében befolyó jövedelmeiről, a vonatkozó külföldi szakirodalomban általában véve ezt az időszakot az általános gazdasági és politikai krízis időszakaként tárgyalják. Lásd pl. EVANS 1989, 49–97. Ugyanez a helyzet a Német-római Birodalom esetében is, lásd SCHILLING 1998, 372–382. A Habsburg-birodalom 17. századi katonai finanszírozása kapcsán általában lásd WINKELBAUER 2003, Teil 1. 497–499., 505., 512–513. Az udvari pénztár számadáskönyvei (*Hofzahlamtsbücher*) alapján ugyanakkor egyértelmű a birodalom anyagi helyzetének megrendülése, különösen az 1620-as években, főként a csehországi és részben a német-római birodalmi bevételek drasztikus visszaesése miatt, lásd RAUSCHER 2006.

paszthalható gazdasági válság a kamarai bevételeken, elsősorban a harmincadjövedelmek kapcsán is éreztették negatív hatásukat.⁹

A magyar rendek tehát kénytelenek voltak újabb pénzforrások után nézni, és ezek közül a legkézenfekvőbb megoldás új adók bevezetése volt. Így került sor a félharmincad és a katonaság élelemmel való ellátását szolgáló országos adók bevezetésére. Az első ilyen intézkedést az 1635. évi soproni országgyűlésen hozták: az ez évi I. törvénycikk rendelkezéseit érdemes (magyar fordításban) szó szerint idézni:

„A midőn az ország karai és rendei előtt nyilván áll, hogy a szentséges császári és királyi felség, az ő legkegyelmesebb uruk és Ő felségének a boldog emlékü elődei, a végváraknak (a melyektől nemcsak a hazának, hanem a szomszéd tartományoknak is a jólléte és megmaradása függ) a jókarban tartására milyen szorgalmatos gondot fordítottak és erre a célra a legnagyobb bőkezűséggel mily tömeges költségeket áldoztak; most pedig Ő felsége szomszédos országai és örökös tartományai, régóta tartó közös és az egész világ előtt ismeretes bajaik és romlásaik miatt, a szokott és máskülönben szívesen nyújtott segélyüket elegendőképen meg nem adhatják; holott pedig a véghelyek a katonaság fizetése, élelem és javítás nélkül fönt nem állhatnak:

1. § Ennekokáért Ő felségének a kegyelmes megkeresésére és figyelmeztetésére, a véghelyeknek ezután jobb karba helyezésére magukat készeknek nyilvánítják és alázattal kérik Ő szent felségét, hogy a saját királyi jövedelmeiből, ugymint a bányákból, harminczadokból és a szabad városok taksájából, meg többi országainak és tartományainak a hasznaiból, azoknak a fenntartásában segítséggel lenni méltóztassék.

2. § Az ujonan fölfogadandó és a mostani körülményekhez képest a végvárakban elhelyezendő katonaság számára tehát, csupán a jelen, meg a következő és így: két évre, segélyképen, Keresztelő Szent János születése napjára, évenként minden egyes kapu után öt magyar forintot megajánlanak; a melyet az egyes vármegyék részéről az előkelőbb és jó birtoku nemesek közül választott adókirovók kezébe kell beszoigáltatni; ezek pedig ugyanazt a vármegyék lajstromai szerint, a magyar kamarához küldjék be és szolgáltassák át; ez pedig nem másképp, hanem csak Ő felségének a különös parancsára, és ne más célra, hanem csakis az ujonnan fölfogadott katonaság tartására adja ki.

3. § Ugy ennek, mint a többi alábbirt adóknak a felszedéseért és beszoigáltatásáért, az adókirovóknak mérsékelten kiszabott közészerü dijat rendelnek; de ugy,

⁹ Összefoglalóan: ZIMÁNYI 1976, 11–53. és R. VÁRKONYI 1978. A délnémet (felnémet) városokkal meglévő gazdasági kapcsolatok visszaesésére lásd GECSÉNYI 2002, 195., ZIMÁNYI–PRICKLER 1974, 86–100.

hogy erről a kamarai tisztartók és tanácsosok a következő országgyűlésen pontos számadást tenni tartozzanak.

4. § És ha esetleg az tűnnék ki, hogy az ilyen adót más célra fordították, mint a mire rendelték, akkor azt a saját fekvőjóságaikból, minden jogorvoslat kizárása mellett visszatéríteni tartozzanak.

5. § Elrendelték továbbá, hogy a kereskedéssel foglalkozó országglakók, összesen és egyenként, a kik eddigelé bármiféle dolgaik és áruik után a harminczad fizetésére kötelesek voltak, legyenek ezek bármely rendűek, ranguak és nemzetbeliek, még a kunok és jászok is, a véghelyeken levő régi katonaság szükségleteire, a rendes harminczadon felül, az ország minden részében, valamint Szlavóniában és Horvátországban is, a rendes harminczadnak a felét megfizessék; a mely fél harminczad fizetést, a harminczadosok, az arra teendő esküjök szerint, a magyar kamarába beszolgáltatni kötelesek legyenek (de Szlavon- és Horvátországoknak az érintett összes adóit kivéve, a melyeket az országglakók ne a kamarához, hanem a Kulpa melléki báni véghelyeken levő katonaság fizetésére adjanak ki) és azt a fennebb érintett számadás terhe alatt ne más, hanem csakis az előre bocsátott célra, tudniillik: a végvárakban levő régi katonaság fizetésére adják ki.

6. § És emez adó fejében a pénzt, az ország azon részeiben és a közelebbi véghelyeken szokásos értékében kell elfogadni.

7. § Ez a harminczad adó pedig, csakis a jelen és a jövő, tehát csupán két évig tartson és az uraknak, meg a nemeseknek a saját földtermékei után nem vehető.

8. § De a török uralom alatt állók, ugy ennek, mint az alább következő adóknak fejében, mindenkor csak felét fizessék; kivéve a harminczad adót, a melyet a többiek módjára tartoznak fizetni.”¹⁰

A törvénycikk megfogalmazása azért érdemel különös figyelmet, mivel, mint látható, a rendek helyesen értékelték a korszak általános – a harmincéves háborúra is visszavezethető – gazdasági krízisét, aminek köszönhetően a korábban meghatározó támogatást nyújtó német-római, valamint az osztrák és cseh rendek képtelenek voltak a korábbi viszonyoknak megfelelő támogatást nyújtani. Az 1. §-ban megfogalmazott igények a korábbi, 16. századi helyzetnek megfelelőek voltak, az uralkodó állami rendes és rendkívüli bevételeinek jelentős részét, mind a Magyar Királyság, mind pedig az általa közvetlenül uralt tartományok adóiból a magyar- és horvátországi végvidékek finanszírozására fordította. A 17. század első harmadában azonban alapjában megváltozott a Habsburg-monarchia geopolitikai helyzete. A fő kérdés ekkoriban nem a török elleni védelem volt, hanem a harmincéves háború, amelynek finan-

¹⁰ CIH III. 311. (Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen ford.)

szírozásához az uralkodó minden anyagi erőforrását igyekezett igénybe venni.¹¹ A 2. § a hadiadó kirovásáról szól: eszerint az 1635. évre, valamint még két évre: 1636-ra és 1637-re vetették ki az adót, kapunként 5 forintot. A rendek ugyanakkor kikötötték, hogy a megszavazott és a Magyar Kamarának befizetett hadiadót csak és kizárólag a végvárok költségeire lehet fordítani. A 3. § témánk szempontjából is fontos: elrendelték, hogy a következő országgyűlésen számadást kell adni az adó beszédéséről és felhasználásáról. Az 5. § rendelkezik az új adónem, a félharmincad bevezetéséről, azaz a külkereskedelmi vámot jelentő rendes harmincadon felül a harmincadösszeg 50%-át is be kellett fizetni a harmincadhivataloknál. Ez alól az egyébként a harmincadfizetés alól mentességgel bírók sem kaphattak felmentést, ugyanakkor a földesurak allodiális termékei után nem kellett megfizetni (7. §). A két évre, tehát 1635-re és 1636-ra megszavazott és beszédendő különadót a Magyar Kamarának kellett mindenholnan beszolgáltatni. A Szlavóniában és Horvátországban szedett harmincadokat ugyanakkor a báni végvidék fizetésére kellett közvetlenül fordítani. A beszédett félharmincadot a végvári katonaság fizetésére lehetett csak felhasználni és mindenről a következő országgyűlésen kellett számot adni.

Témánk szempontjából fontos az 1635. évi II. tc.¹² is, amely a végváriaknak gabonaadót szavazott meg. Az adót a félharmincadhoz hasonló módon két évre vetették ki: a Dunántúlon két-két kőszegi köből, míg Felső-Magyarországon kassai köből¹³ gabonát kellett portánként beszolgáltatni – ezzel kívánták a végváriak fentebb már említett élelmiszer-ellátását központosítva támogatni. Hozzá kell tennünk, hogy a végváriaknak a megyékből történő élelmiszer-ellátása nem volt példa nélküli, ugyanis a tizenöt éves háború időszakából számos adatot ismerünk arra vonatko-

¹¹ Lásd az 1623. évi hadi fizetőmesteri számadást, amely egy jelentős mértékben átalakult, a birodalmi frontot szem előtt tartó hadsereg-finanszírozási rendszerbe nyújt betekintést: KENYERES 2007, 125–130.

¹² CIH III. 310–313.

¹³ Az eredeti latin nyelvű törvényszövegben (lásd előző jegyz.) *cubulus* = köből szerepel, a magyar fordításba helytelenül került be a véka szó. A kőszegi köből Bogdán 78,56 l, ill. 58,92 kg búzával adja meg, hozzátevé, hogy az 1622:XXXVIII. tc. és a fenti 1635:II. tc. a kassaival teszi azonossá, ugyanakkor a kassai mérték éppen ekkoriban változott meg. A kassai köből 1630-ig 77,6 l ill. 58,2 kg. Értéke 1630 körül változott meg, ekkortól 93,12 l ill. 69,84 kg. Véleményem szerint 1635-ben még a korábbi mértékkel számoltak az országgyűlésen. BOGDÁN 1991, 311–314.

zóan, hogy a megyék – elsősorban a fosztogatásokat megakadályozandó – élelmiszeradót ajánlottak fel egyes végvárok katonaságának.¹⁴

A szakirodalom alapján eddig nem volt tudható, hogy az 1635-ben behozott új különadó-rendszer milyen hatásfokkal működött. Egyes becslések szerint a 17. században többször is kivetett félharmincadból 10 és 100 ezer forint közötti összegek folyhattak be.¹⁵ Oross András a közelmúltban részletes adatokat tett közzé a Szepesi Kamara 1655–1665 közötti bevételeiről és kiadásairól, közöttük a félharmincad jelentőségéről. Az általa közölt kimutatások alapján a félharmincad a Szepesi Kamara 1655–65. évi bevételeinek 23%-át tette ki, a befolyt összegek éves szinten 8 és 16 ezer mFt között ingadoztak.¹⁶ A Magyar Kamarának a félharmincadból 1665-ben 32.821 mFt bevétele volt.¹⁷

Mint láthattuk, az 1635. évi I. tc. előírta, hogy a következő országgyűlésen a kivetett adókról számadást kell benyújtani. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az a számadás, amelyet a Magyar Kamarának kellett benyújtania, fennmaradt a ma az Österreichisches Staatsarchiv részlegeként működő Finanz- und Hofkammerarchivban.¹⁸ A számadáskönyv legnagyobb részét Kecskés János¹⁹ kamarai főpénztárnok (*perceptor generalis*) készítette és több elszámolást is tartalmaz. A regisztrumnak az a példánya áll rendelkezésünkre, amelyet Kecskés az 1638. évi országgyűlésen bemutatott az 1635. évi I. tc. 3. és 5. §-a alapján. A számadás első fele az 1635-től 1638 márciusáig befolyó hadiadó beszédését és kiadását tartalmazza. Ezt követően egy záradék található, miszerint Kecskés számadásait bemutatta és elfogadták tőle Pozsonyban, 1638. március 10-én. A tanúsítványt Draskovich György győri püspök,²⁰ Ghimesy For-

¹⁴ Vármegyei jk. 2007.

¹⁵ CZIGÁNY 2004, 96. (131. jegyz.)

¹⁶ OROSS 2008. 102–103., 113. A Szepesi Kamara félharmincad-bevételei az alábbiak szerint alakultak: 1655-ben 13.598 mFt (uo. 145.), 1656-ban: 16.751 mFt (uo. 146.), 1657-ben: 10.942 mFt (uo. 148.), 1658-ban 7896 mFt (uo. 149.), 1659-ben 8402 mFt (uo. 150.), 1660-ban: 7148 mFt (uo. 152.), 1661-ben 15.017 mFt (uo. 153.), 1662-ben 16.159 mFt (uo. 155.), 1663-ban 16.008 mFt (uo. 156.), 1664-ben 13.945 mFt (uo. 158.), 1665-ben 13.459 mFt (uo. 159.). A Magyar Kamarának a félharmincadból 1665-ben 32.821 mFt bevétele volt.

¹⁷ Uo. 120.

¹⁸ „Ratio generalis super perceptione et erogatione dicae, medietatis tricesimalis et contributionis annonariae” 1635–1638. ÖStA, HKA, Vermischte Ungarische Gegenstände, rote Nr. 32. B, fol. 1111–1189.

¹⁹ Kecskés 1636 és 1641 között, haláláig volt pénztárnok. FALLENBÜCHL 1968, 259.

²⁰ Draskovich György 1633–1638 között váci püspök, alkancellár, 1635. okt. 10.–1650 nov. 26. győri püspök. FALLENBÜCHL 2002, 80.

gách Péter,²¹ Nebojszai Balogh István,²² valamint Zsarnóczay Sebestyén,²³ Vitnyédi János,²⁴ Vitnyédy István²⁵ mint Sopron város követei állították ki. A számadást ezt követően Kecskés tovább vezette az 1638. március 6. és december 31. között befolyt hadiadóra és annak kiadásaira vonatkozó tételekkel. Ezután találjuk a félharmincad elszámolását, a hadiadóhoz hasonló rendszerben: először az 1635 és 1638 márciusa között beszedett félharmincad elszámolását találjuk, majd a záradékolás után az 1638 márciusa és decembere között beszedett és kifizetett félharmincad-elszámolás következik. A számadást az 1635. évi II. tc. alapján beszedett gabonaadó elszámolása zárja. A regisztrum végén találjuk Kecskés János aláírását és a készítés dátumát: Pozsony, 1638. december 31. A számadáshoz utólagosan még néhány kimutatást kötöttek: a rendes harmincadok 1629 és 1638 közötti hátralékairól, illetve az 1635. évi különadókból a kamaránál maradt maradványösszegeket sorolta fel Dubniczay János magyar kamarai számvevő 1639. február 29-i keltezéssel.

A számadáskönyv rendjében haladva ismertetjük annak főbb adatait. Kezdjük a hadiadó-elszámolással:

²¹ Forgách Péter 1630 és 1646 között, haláláig koronaőr. FALLENBÜCHL 1988, 126.

²² Nebojszay Balogh István ekkor tatai várkapitány. TÓTH 2000, 771.

²³ Forgách nádorné (Pálffy Kata) országgyűlési követe. ZSILINSZKY 1885.

²⁴ Vitnyédy János (1574–1648) megneemesített jobbágyfiú, a gróf Nádasdy család udvarbírája, majd *universorum bonorum praefectus*-a, a főrangú család legbizalmasabb familiárisainak egyike. Szolgálatát valószínűleg még Nádasdy II. Ferencnél kezdte, özvegyét, Báthory Erzsébetet már sárvári udvarbíróként szolgáltatta, Nádasdy Pál bizalmas familiárisa volt, miképpen haláláig vezető gazdaságirányító tisztségben szolgált Nádasdy III. Ferencet is. Az 1634/35. évi soproni országgyűlésen gróf Révay Judit, gróf Nádasdy Pál özvegyének követe volt, ekként vett részt a protestáns sérelmi bizottság munkájában. Szintén gróf Révay Juditot képviselte az 1636/37. évi pozsonyi diétán, ill. 1646-ban Nádasdy II. Ferencet képviselte Sopron vármegye tisztújításán. PAYR 1906, 4–5.

²⁵ Vitnyédy István (1612–1670) Zrínyi ügyvédjeként elhíresült evangélikus köznemesi politikus, Vitnyédy János idősebb fia. 1637/38. évi országgyűlésen Sopron város egyik követe, feltehetőleg a város legfiatalabb diétai követe lehetett. Ismert, hogy 1637/38. évi diétán ő is tagja volt a protestánsok sérelmeit összeíró bizottságnak. 1638. április 7-én Sopron város magyar jegyzője lett. Ugyancsak Sopron város követe volt az 1646/47. évi diétán is. Városi jegyzőségét 1647-ben letette, még ez év novemberében Sopron vármegye perceptora lett. Az 1650-es évektől főrendi családokat (Zrínyi) képvisel, ill. egyháza képviselétét látja el. PAYR 1906, 9., 17. A Vitnyédyekre vonatkozó adatokért Dominkovits Péternek tartozom köszönettel.

1. táblázat. Hadiadók beszedése megyék szerint 1635–1638. március

Megye	összeg (mFt)	%
Árva	487,87	1,3
Bars	1327,16	3,4
Esztergom	490	1,3
Győr	498	1,3
Hont	1142	2,9
Komárom	973,45	2,5
Liptó	1235	3,2
Moson	2040	5,3
Nógrád	1033,545	2,7
Nyitra	5805,395	15,0
Pest, Pilis, Solt	1178,35	3,0
Pozsony	4552,23	11,7
Somogy	525,25	1,4
Sopron	3431,32	8,8
Trencsén	4051,95	10,4
Turóc	1095	2,8
Vas	5647,75	14,6
Veszprém	671,25	1,7
Zala	1388,335	3,6
Zólyom	1201,5	3,1
összesen	38775,355	100

A kimutatás 20 alsó-magyarországi (dunántúli és dunáninneni) megye hadiadóját tartalmazza. A legjelentősebb befizetők Nyitra, Vas, Pozsony és Sopron megyék voltak, tehát az ország védettebb területei.

2. táblázat. Az 1635 és 1638. március között beszedett hadiadó felhasználása

Hadiadó kiadások	mFt	%
Oroszy Pál részére ágyúk javítására Kapornakon	218,6	1,7
Somorján és Sellyén, Újvárott megmustrált 4 vajda, 16 tizedes, 4 zászlós, 4 dobos és 100 gyalog zsoldja	644	4,9
Költségekre és futárookra	8	0,1
Újvári katonaságra	1098	8,4
Homoky Imre vajda gyalogosainak	4659,72	35,6
Ondódy János gyalogosainak	5408	41,3

Hadiadó kiadások	mFt	%
Bessenyei István kiskomáromi kapitány részére, aki új katonákat vitt a török határra	200	1,5
Dénárok és krajcárok defectusa miatt leírt összeg	45,03	0,3
A koronaőröknek és a koronát őrző katonaságnak a koronaőri adó hiánya miatt a dikából a nádor parancsára a kamara közbejöttével kifizetett összeg	811,48	6,2
összesen	13092,83	100
maradvány	25682,525	

Szembetűnő, hogy a beszedett hadiadóból csak 13 ezer forintot alig meghaladó összeget fizettek ki 1638 márciusáig, a bevétel kétharmadát nem költötték el hadi célra. A legtöbb összeget az Érsekújváron szolgáló Homoky Imre és Ondódy János gyalogos katonáinak fizették ki (85%). Érdemes megjegyeznünk, hogy annak ellenére, hogy többször is vetettek ki különadót – például éppen az 1635. évi országgyűlésen is (IV. tc.) – a pozsonyi koronaőrség számára, szinte mindvégig sikertelenül, ugyanis a kamara kénytelen volt a hadiadóból fizetni ezt a kiadást.²⁶

3. táblázat. A hadiadó beszédése 1638. március–december

Megye	mFt	%
Vas	850	17,8
Sopron	20,68	0,4
Somogy	138,5	2,9
Árva	509,25	10,7
Hont	210	4,4
Pozsony	1399	29,4
Trencsén	488	10,2
Liptó	584,4	12,3
Turóc	564	11,8
összesen	4763,83	100

A 1638-as év márciustól decemberéig terjedő időszakában még elenyészőbb összegek folytak be a hadiadóból, még az 5000 mFt-ot sem érte el a bevétel. A befizetők között továbbra is a békés területen lévő megyék jártak élen: Pozsony, Vas, Trencsén és Árva.

²⁶ BAK 1997b, 93–102.

4. táblázat. Az 1638. évi hadiadó és az előző évi maradványpénzek felhasználása

Kiadások	mFt	%
Homoky Imre vajda gyalogosainak	356	1,7
Ondódy János és Homoky Imre újvári vajdáknak és gyalogosaiknak	4998	24,0
Sibrik Pál Kanizsával szembeni végvidéki vicekapitány parancsára és nyugtájára a kiskomáromi őrségnek „in extrema necessitate et periculo” búza és hús vétele a somogyi dikátor által	1566,5	7,5
Az uralkodó országgyűlési költségeire és a Thurzó-birtokok kincstári ügyére (fiscalibus causa bonorum Thurzoianorum)	9918	47,6
Udvari Kamarának a király parancsára az országgyűlés költségeire	1000	4,8
Török követség költségeire	3000	14,4
összesen	20838,5	100

A kiadások jóval meghaladták az időszak bevételeit, ugyanakkor a számadás készítői is jelezték: az első időszakból jelentős maradványpénzzel rendelkezett a kamara (25.682 mFt), ami fedezetet biztosított a kiadásokhoz. Az elköltött 20.838 mFt után még így is maradt a kamara pénztárában 9607 mFt 85 dénár. Ami a kiadásokat illeti: szemben az 1635–1638. évi időszakkal, a kiadásoknak csak kis részét fordították közvetlenül katonai költségekre. Az érsekújvári gyalogságnak a kiadások negyede jutott, ezt követte Sibrik Pál Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány-helyettes, egyúttal egerszegi főkapitány (1635–1640)²⁷ részére a kiskomáromi végvár élelmiszerrel történő ellátására kifizetett viszonylag jelentős összeg. Ezen kívül olyan kiadási tételek szerepelnek, amelyek az uralkodó központi, illetve egyéb államigazgatási költségeit fedezték: ilyen a török követség 3000 mFt-nyi költsége, illetve az országgyűlés és a Thurzó-birtokok ekkor folyó örökösödési ügye²⁸ kapcsán kiadott közel 11 ezer mFt. Ezek a tételek az 1636. évi hadiadó-kiadások kétharmadát vitték el!

²⁷ PÁLFFY 1997, 262–264. Életrajzát lásd uo.

²⁸ A Thurzó-birtokok a Thurzók szepesi ágának utolsó tagjának, Mihálynak halálával 1636-ban a kincstárba szálltak. BERLÁSZ 1936, 8–10. A birtokok átvételére 1635 augusztusában került sor, lásd ÖStA, HKA, HFU, rote Nr. 154. Konv. 1636. aug., fol. 31–48., fol. 56–63.

5. táblázat. A félharmincadból származó bevételek 1635 és 1638. március 6. között

Harmincadhivatal	mFt	%
Szempc	28391,89	16,3
Pozsony	15673,2	9,0
Nagyszombat	7510,33	4,3
Bazin	2436,99	1,4
Verbó	368,47	0,2
Újhely (Kiszucaújhely)	974,96	0,6
Trencsén	3543,61	2,0
Puchó és Illava	2551,67	1,5
Zsolna	1785,09	1,0
Sassin (Sasvár)	2905,95	1,7
Szentjános	1270,695	0,7
Szenc/Szenice	2003,645	1,1
Szakolca	1735,855	1,0
Újvár (Érsekújvár)	1111,52	0,6
Léva	1533,07	0,9
Nógrád	7517,375	4,3
Szécsény	1541,95	0,9
Galgóc	3471,55	2,0
Besztercebánya	460,17	0,3
Turdossin	1653,1	0,9
Morva pénztárnok	202,02	0,1
Magyaróvár	72593,75	41,7
Nedelce (Nedeliscse)	5055	2,9
Magyaróvári és a nedelcei harmincadok rendkívüli bevételei	7960,1	4,6
összesen	174252	100

A számadás következő része a félharmincadok bevételeit veszi sorra. Az 1635 és 1638 márciusa közötti bevételek a hadiadóhoz képest tekintélyesnek bizonyultak, több mint 174 ezer mFt-ra rúgtak, ami 4,5-szer több, mint a hadiadó bevétele. A legjelentősebb bevétel értelemszerűen azokból a harmincadokból származott, amelyek a Német-római Birodalom (Magyaróvár, Szempc), illetve Itália felé a Muraközön át (Nedelce) zajló marhakereskedelem hasznát vámolta meg. Ezek közül messze a magyaróvári főharmincad volt a legjelentősebb; csak innen több jövedelem származott, mint a hadiadóból! A Bécs, illetve Velence felé vezető két főútvonal harmincadjainak (Magyaróvár és Nedelce) bevételei a félharmincad-jövedelmek felét tették ki.

6. táblázat. A félharmincad felhasználása 1635 és 1638. március 6. között

Kiadások	mFt	%
Miskey István lévai kapitány zsoldjára a Magyar Kamara által	492	0,36
Bakos Gábor füleki vicekapitánynak uralkodói parancsra	800	0,58
Pálffy István bányavárosi végvidéki főkapitány katonaságának, magyaroknak, németeknek a biztosok kivonata és a hadi fizetőmester nyugtája alapján	83719,09	60,95
Élelmezésükre	198,55	0,14
Biztosok által tett kiadások	291,56	0,21
Érsekújvári fegyverek, ágyúk javítására	40	0,03
Besztercebányai ágyúöntő műhelynek a füleki ágyúk javítására	200	0,15
Johann Georg Ilkmajer (?) németek kapitányának őrházak javítására	200	0,15
Tállyai (?) szerzeteseknek a végeken vitt egyházi munkájukért	18	0,01
A biztosoknak, a német írnokoknak a német nyelvű iratok kiállításáért	8	0,01
Udvari hadi fizetőmesternek Pálffy Pál parancsára	500	0,36
Fizetőmesternek a végeken nem elfogadott pénzek beváltására tallérokra és aranyakra	357,965	0,26
Két szekérre, amelyek a pénzt és a személyeket, meg a számadás készítőjét szállították	300	0,22
Kolonich komáromi főkapitánynak sáncok javítására	800	0,58
Kanizsával szembeni végek katonaságának fizetésére a hadi fizetőmester nyugtája alapján	35267,2	25,68
Mindenfajta szükségletre parciális számadások alapján	120,8	0,09
Az udvari hadi fizetőmester nyugtájára a végeken történő kiadásaira	495	0,36
Adolph a Garrigh generosusnak a kiadásaira	800	0,58
A számadás készítőjének költségeire a Magyar Kamara rendelete szerint	200	0,15
A számadás készítőjének 3 évi fizetsége	1000	0,73
A néhai Oroszy Pálnak a Hadi Tanács elhatározásából	300	0,22
Uralkodói rendeletre fogságban lévő végváriak megváltására	565	0,41
Hadi Tanács rendeletére Bessenyei István kiskomáromi kapitány fizetésére	200	0,15
Hadi Tanács rendeletére Sibrik Pál Kanizsával szembeni végek vicegenerálisának fizetésére	600	0,44
Hadi Tanács rendeletére a Kanizsával szembeni végek fő- és vicekapitányának és másoknak a fizetésére kiosztott posztó (in panno Shkarlatt) a vicegenerális nyugtája alapján	631,2	0,46

Kiadások	mFt	%
Kányavári fogságban lévő vajdának katonai fizetsége a Magyar Kamara rendeletére	90	0,07
Wesselényi Ferenc katonai fizetése	1600	1,16
Forgách Ádám gróf fizetése	450	0,33
Esterházy Pál fizetése	2200	1,60
Pogreny Benedek fizetése	200	0,15
Batthyány Ádám fizetése	1750	1,27
Tar János fizetése	300	0,22
Lucas Pheffer komáromi zsoldos fizetése	160	0,12
A fogságban lévő Mészáros János vajda és Szalay Balázs nógrádi lovas fizetésére uralkodói parancsra	100	0,07
A kanizsai végek szükségleteire Batthyány gróf nyugtájára	450	0,33
Bányavidéki kapitányság költségeire a vicegenerális és más főkapitányok nyugtáira	450	0,33
Pálffy István bányavidéki főkapitánynak	1500	1,09
összesen	137354,4	100

A kiadások összege nem érte el a bevételekét: 36.853 mFt nem került elköltésre. A kiadások elég széles skálán mozognak. Megállapítható, hogy a kiadások döntő többségét a Kanizsával szembeni, illetve a bányavidéki végek finanszírozására fordították. Pálffy István bányavárosi végvidéki főkapitány (1626–1644) magyar és német katonaságának zsoldjára közel 81 ezer mFt-ot fizettek ki ebben az időszakban, ami a kiadások több mint 60%-át jelentette. A Kanizsával szembeni végekre több mint 35 ezer mFt kifizetés történt, a kiadások negyede erre a célra jutott. Érdekes megjegyeznünk, hogy a végvidéki és kerületi főkapitányok és más főtisztek, mint Pálffy István, Batthyány Ádám Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány (1637–1659), Esterházy Pál „dunáninneni” kerületi és bányavidéki végvidéki főkapitány-helyettes (1633–1645), az ekkor még csak főtisztként szereplő, de jelentős katonai és politikai pályát befutó Wesselényi Ferenc, illetve Forgách Ádám nem csekély katonai fizetségét is a félharmincadokból finanszírozták.

7. táblázat. Az 1638. március 6. és december 31. között beszédett félharmincad

Harmincadhivatal	mFt	%
Pozsony	4793,61	23,4
Újhely (Kiszucaújhely)	227,8	1,1
Nagyszombat	1576,995	7,7

Harmincadhivatal	mFt	%
Szentjános (Morva-)	573,82	2,8
Galgóc	217,87	1,1
Puchó	949,24	4,6
Bazin	542,995	2,7
Illava	195,57	1,0
Verbó	47,545	0,2
Trencsén	1401,715	6,8
Zsolna	1139,085	5,6
Sassin (Sasvár)	717,5	3,5
Szenice	106,62	0,5
Szakolca	309,22	1,5
Újvár (Érsekújvár)	277,69	1,4
Léva	209,075	1,0
Nógrád	116,07	0,6
Besztercebánya	554,59	2,7
Turdossin	300	1,5
Morva pénztárnok	86,975	0,4
Magyaróvár	5500	26,9
Nedelce (Nedeliscse)	625	3,1
összesen	20468,99	100

Mint említettük, a számadáskönyvben szerepel az 1638 márciusa és december vége között befolyt félharmincadok elszámolása is. Ebben az időszakban további több mint 20 ezer mFt vámbevétel folyt be a katonai költségek finanszírozására. Ennek az összegnek a negyedét a magyaróvári főharmincad szállította, de a pozsonyi főharmincadból befolyó jövedelem is számarányát tekintve jelentős volt.

8. táblázat. Az 1638. március 6. és december 31. között beszedett félharmincad felhasználása

Kiadások	mFt	%
Pálffy Istvánnak a hadi fizetőmester nyugtája alapján fizetési hátralékára	1200	4,67
Mikulicz Tamásnak hadi fizetésére	200	0,78
Kanizsával szembevetett végek tábori írnokának	1008	3,93
Lévai végvidéki írnoknak	58,4	0,23
Füleki német kapitánynak és tizedesnek	105,6	0,41
Újvári német kapitánynak és tizedeseknek	94,4	0,37

Kiadások	mFt	%
Komáromi tüzértiszteknek	40	0,16
Sibrik Pálnak a hadi fizetőmester nyugtája alapján fizetési hátraléka terhére	3679,2	14,33
Lévai végvidéki írnoknak	166,4	0,65
Miskei István lévai kapitánynak dobra és új zászlóra	141,6	0,55
Oroszy Pál fizetésére	80	0,31
Kéry János Gyarmaton szolgáló kapitánynak	120	0,47
Bessenyei István fizetésére	80	0,31
Milith Péternek zászlók és dobok beszerzésére	141,6	0,55
Gombkötő Jánosnak a hadi fizetőmester nyugtája alapján	500	1,95
Vojkovich Jánosnak katonai fizetésére	150	0,58
Szántóházy Zsigmond kiskomáromi vicekapitány katonai fizetésére	300	1,17
Káldy Ferenc Kanizsával szembeni végek vicekapitányának katonai fizetésére	600	2,34
Ghimesy Forgách Ádámnak	1500	5,84
Ladányi Miklós nógrádi vicekapitánynak	200	0,78
Batthyány Ádámnak mindegyik vég fizetésére	150	0,58
Spáczay Márton szécsényi vicekapitánynak	3400	13,24
Wesselényi Ferenc fizetési hátralékára	1500	5,84
Ghimesy Forgách Péternek királyi parancsra	750	2,92
Pálffy Jánosnak királyi parancsra	750	2,92
Koronaőrség részére	1560	6,08
Miskei István lévai kapitánynak	100	0,39
Farkas Pál lévai vicekapitánynak	160	0,62
Esterházy Pálnak a hadi fizetőmester nyugtája alapján zászlók és dobok készíttetésére	200	0,78
Újváron fogva tartott agára	16	0,06
Benedikt Linzer pozsonyi várbeli német kapitánynak királyi parancsra	276,4	1,08
Pozsonyi magyar várnagyoknak és katonaságnak királyi parancsra	260	1,01
Pálffy Istvánnak a bányavárosiaknak szánt 7000 mFt-ból	5500	21,42
Szombathelyi János damásdi kapitánynak	40	0,16
Lévai vicekapitánynak	20	0,08
Lévai tábori puskásoknak	68	0,26
Az Újváron fogva tartott visegrádi aga ellátására	55	0,21
Besztercebányai ágyúöntőknek 6 régi ágyú újraöntésére	504	1,96
összesen	25674,6	100

Az 1636 márciusa után a félharmincadok terhére kifizetett összeg – csakúgy, mint az ugyanezen időszak hadiadó-kiadásainál láttuk – felül-múlta a félharmincadból ezen időszak alatt befolyt összeget. Mivel fentebb utaltunk rá, hogy az első elszámolási periódusban több mint 36 ezer mFt nem került elköltsékre, így volt honnan finanszírozni a folyó kiadásokat. Szemben a vonatkozó időszak hadiadó-kiadásaival, itt lényegében csak hadi költségek finanszírozására láthatunk példákat. (Igaz, itt is megjelenik az elvileg különadóból finanszírozandó koronaórség zsoldja.)

A számadás utolsó része a gabonaadóból befolyt jövedelmeket tartalmazza.

9. táblázat. A gabonaadóból befolyt jövedelmek 1635–1638

Megye	mFt	%
Moson	813,2	18,1
Trencsén	1825,25	40,6
Árva	300	6,7
Sopron	702	15,6
Liptó	860	19,1
összesen	4500,45	100

A számadás az élelmiszeradóból befolyt bevételeket pénzben adta meg. Látható, hogy a megyék töredéke igyekezett megfelelni a törvényi rendelkezésnek: a kimutatásban szereplő megyék közül egyébként csupán Moson és Trencsén megye tett eleget két évben is (1636, 1637) a beszolgáltatásnak, a befolyt bevétel pedig elenyésző volt a hadiadóhoz és a félharmincadhoz képest. A kimutatás szerint mindössze Liptó megye szolgáltatta be gabonában az adót, a többi pénzben váltotta meg. Az élelmiszeradó felhasználásáról is vannak adataink: Georg Siebenbürger (Siebenpirger) füleki élésmester vette át a Liptóból beérkezett 960 kila²⁹ gabonát 864 mFt értékben, Batthyány Ádám főkapitány 1500 mFt-ról adott nyugtát, míg az érsekújvári élésmester Pálffy Mátyás szentmártoni (pannonhalmi) apáttól 500 mFt értékben vásárolt 850 ¼ akó bort vett át. Adataink arra is rávilágítanak, hogy a törvény szerint gabonában beadandó adót pénzben is meg lehetett váltani, illetve borban is el lehetett számolni.

²⁹ Feltehetőleg a pozsonyi mérővel egyezett meg, amelynek értéke 62,08 l ill. 46,56 kg. BOGDÁN 1991, 296.

Összegzés

A számadáskönyv alapján érdemes összegeznünk az 1635–1638. márciusi és az 1638. március–decemberi időszakok hadiadó- és félharmincad-bevételeit is, így négy teljes évre vizsgálható meg az adónemek jelentősége.

10. táblázat. A hadiadó bevételei 1635–1638

Megye	összeg (mFt)	%
Árva	997,12	2,3
Bars	1327,16	3,0
Esztergom	490	1,1
Győr	498	1,1
Hont	1352	3,1
Komárom	973,45	2,2
Liptó	1819,4	4,2
Moson	2040	4,7
Nógrád	1033,545	2,4
Nyitra	5805,395	13,3
Pest, Pilis, Solt	1178,35	2,7
Pozsony	5951,23	13,7
Somogy	663,75	1,5
Sopron	3452	7,9
Trencsén	4539,95	10,4
Turóc	1659	3,8
Vas	6497,75	14,9
Veszprém	671,25	1,5
Zala	1388,335	3,2
Zólyom	1201,5	2,8
összesen	43539,185	100

A hadiadóból négy év alatt alig több mint 43 ezer mFt folyt be, ami éves szinten mindössze 10.884,79 mFt-ot jelentett. Ez az összeg a 16. század végi bevételekhez képest igen csekély volt. A számadás viszont csak a Magyar Kamara illetékességéhez tartozó bevételekről tesz tanúbizonyságot, tehát a Szepesi Kamara illetékességébe tartozó felső-magyarországi megyék hadiadójáról nem ad képet. Így adatainkat a Magyar Kamarához a 16. században beérkezett hadiadó-bevételekkel érdemes összevetnünk. A Magyar Kamara a 16. század második felében az alábbi hadiadó-bevételekkel rendelkezett: 1571-ben 35.324, 1575-ben 32.607, 1583-ban 18.148,

1584-ben 30.160, 1589-ben 17.048, 1591-ben 6488 és 1597-ben 21.273 mFt.³⁰ Összességében tehát 17 és 35 ezer mFt között ingadozott a dikabevétel. Ehhez képest a számadásunkban kimutatott 10.884 mFt-os átlagos évi bevétel jelentős visszaesésnek tekinthető.

Most nézzük a félharmincadok négy évre kimutatott bevételeit!

11. táblázat. Félharmincad-bevételek 1635 és 1638 között

Harmincadhely	mFt	%
Szempc	28391,89	14,6
Pozsony	20466,81	10,5
Nagyszombat	9087,325	4,7
Bazin	2979,985	1,5
Verbó	416,015	0,2
Újhely (Kiszucaújhely)	1202,76	0,6
Trencsén	4945,325	2,5
Puchó és Illava	3696,48	1,9
Zsolna	2924,175	1,5
Sassin (Sasvár)	3623,45	1,9
Szentjános (Morva-)	1844,515	0,9
Szenc/Szenice	2110,265	1,1
Szakolca	2045,075	1,1
Újvár (Érsekújvár)	1389,21	0,7
Léva	1742,145	0,9
Nógrád	7633,445	3,9
Szécsény	1541,95	0,8
Galgóc	3689,42	1,9
Besztercebánya	1014,76	0,5
Turdossin	1953,1	1,0
Morva pénztánok	288,995	0,1
Magyaróvár	78093,75	40,1
Nedelce (Nedeliscse)	5680	2,9
Magyaróvári és a nedelcei harmincadok rendkívüli bevételei	7960,1	4,1
összesen	194720,9	100

A félharmincadból négy év alatt több mint 197 ezer mFt folyt be, éves átlagban tehát 48.680 mFt, ami közel az ötszörösét tette ki az ugyanezen időben befolyt hadiadónak. Adatainkat nehéz összevetni a 16. század

³⁰ KENYERES 2003, 79., 81–82.

végiekkal, mivel 1622 előtt a pozsonyi, a magyaróvári és a nedelcei főharmincadok – tehát a legjövedelmezőbb határvámok – az Alsó-Ausztriai Kamara illetékességébe tartoztak. A fenti időszakokban említett magyar kamarai számadásokban a rendes harmincad összegeire az alábbiak szerepelnek: 1583-ban 70.099, 1584-ben 75.528, 1586-ban 61.434, 1589-ben 119.515, 1591-ben 97.296, 1597-ben 103.299,³¹ 1622-ben 74.869, 1637-ben 55.942 mFt.³² Mivel itt félharmincadról van szó, a teljes harmincadbevételnek ennek az összegnek a kétszeresére kell tennünk. Igaz, a mentességek miatt feltehetően a félharmincadból valamelyest több, mint a rendes bevételek kétszerese folyhatott be. Így ha a 48.680 mFt kétszeresét tekintjük harmincadbevételre vonatkozó összegnek, 97.360 mFt-ot kapunk, ami nagyjából megfelel a 16. század utolsó harmada bevételeinek, és meghaladja a korabeli (1622, 1637) kamarai számadásokban szereplő bevételi adatokat. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy az 1635–1638. évi kimutatások tartalmazzák már a Magyar Kamara illetékességébe visszautalt legfontosabb harmincadokat is.

A rendek az 1638. évi országgyűlésen elégedettségüket fejezték ki a félharmincadból befolyt adó nagyságrendjét illetően,³³ a hadiadóval azonban érthetően nem voltak elégedettek.³⁴

A félharmincad az 1635. évi különadó kivetésének kedvező tapasztalatai alapján beépült a végvár-finanszírozás rendszerébe. Az 1638. évi VI. tc. alapján újabb két évre vetették ki a különadót, a 17. század folyamán pedig majdnem minden országgyűlés újból meghosszabbította a félharmincad kivetését.³⁵

³¹ Lásd az előző jegyzetet!

³² 1622. évi adat: a Magyar Kamara 1622–1623. I. negyedévi számadáskönyve. MNL OL E 554 Városi és kamarai iratok, Fol. Lat. 921. X., 1637. évi adat: a Magyar Kamara 1637–1638. I. negyedévi számadáskönyve. Uo. Fol. Lat. 921. XI.

³³ Lásd 1638:VI. tc.-et: „...a régi katonák fizetésére kitalált és a kalmárságot üzők, meg a rendes harminczad fizetéssel tartozók részéről fizetendő az a fél harminczad illeték, a melynek bevétele az 1635-ik évi 1. törvénycikkely csupán az akkor tartott országgyűlést legközelebb követő két évre rendelt el, nem megvetendő hasznot hajtott.” CIH III. 377.

³⁴ A hadiadó kapcsán lásd az 1638:V. tc.-et: „A karok és rendek előtt nyilván áll, hogy a legközelebbi múlt soproni országgyűlésen, a véghelyek fölsegítésére, úgy gabonában, mint pénzben miféle adókat rendeltek el és szolgáltatottak be a magyar kamarába. 1. § Azonban a karok és rendek értesülnek, hogy azokat elég fogyatékosan a régi katonaság fizetésére fordították. A katonaság fölfogadására és a véghelyekben való elhelyezésére nézve pedig, a szándékuknak megfelelő hasznot el nem érhették.” CIH III. 375.

³⁵ Lásd 1647:XXVII. tc. (CIH III. 451.), 1649:II. tc. (CIH III. 527.), 1655:IV. tc. (CIH III. 585–586.), 1659:IX. tc. (CIH IV. 143.), 1662:XXV. tc. (CIH IV. 237.), 1681:XXV. tc. (CIH IV. 277.)

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

MNL OL

E 554

Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Városi és kamarai iratok

ÖStA, HKA, HFU

Szakirodalom

BAK 1997b

BERLÁSZ 1936

BERLÁSZ Jenő: *A Thurzó-birtokok a XVII. század első harmadában. Különös tekintettel a jobbágyság gazdasági helyzetére.* Budapest, 1936 (Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez, 11.).

BOGDÁN 1991

BOGDÁN István: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* Budapest, 1991 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV-7.).

CIH III, IV

CZIGÁNY 2004

CZIGÁNY István: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700.* Budapest, 2004 (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum millenniumi könyvtára 4.).

EVANS 1989

Robert J. W. EVANS: *Das Werden der Habsburgermonarchie 1550–1700. Gesellschaft, Kultur, Institutionen.* Wien–Köln, 1989.

FALLENBÜCHL 1968

FALLENBÜCHL Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. *Levéltári Közlemények* 39(1968), 233–265.

FALLENBÜCHL 1988

FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főméltóságai 1526–1848.* [Budapest, 1988.]

FALLENBÜCHL 2002

Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. *Adattár.* Összeáll. FALLENBÜCHL Zoltán. Budapest, 2002 (Nemzeti Téka).

- GECSÉNYI 2002 GECSÉNYI Lajos: Folytonosság és megújulás Magyarország és a felnémet városok gazdasági kapcsolataiban a középkortól a kora újkorig. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György. Budapest, 2002 (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.), 175–197.
- KENYERES 2002 KENYERES István: A végvárok és a mezei hadak élelmezési szervezete a XVI. században. *Fons* 9(2002), 163–202.
- KENYERES 2003 KENYERES István: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a 16. században. *Levéltári Közlemények* 74(2003), 59–103.
- KENYERES 2004 KENYERES István: A magyarországi végvárok és mezei hadak élelmezési szervezetének archontológiája a XVI. században. *Fons* 11(2004), 329–395.
- KENYERES 2007 KENYERES István: A Habsburg Monarchia katonai kiadásai az Udvari Pénztár és a hadi fizetőmesterek számadásai alapján, 1543–1623. Adalékok a török elleni küzdelem finanszírozásának történetéhez. *Levéltári Közlemények* 78(2007), 85–137.
- KENYERES 2008 KENYERES István: *Uradalma és végvárok. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Budapest, 2008 (Habsburg történeti monográfiák 2.).
- KENYERES 2010 KENYERES István: Die Kriegsausgaben der Habsburgermonarchie von der Mitte des 16. Jahrhunderts bis zum ersten Drittel des 17. Jahrhunderts. In: *Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*. Hrsg. von Peter RAUSCHER. Münster, 2010 (Geschichte in der Epoche Karls V. 10.), 41–80.
- KENYERES 2012 KENYERES István: Die Kosten der Türkenabwehr und des Langen Türkenkrieges (1593–1606) im Kontext der ungarischen Finanzen des 16. und

17. Jahrhunderts. In: *Das „Blut des Staatskörpers“*. Hrsg. von Peter RAUSCHER, Andrea SERLES, Thomas WINKELBAUER. München, 2012 (Historische Zeitschrift, Beihefte, N.F. 56.), 19–41.
- KENYERES 2013 KENYERES István: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei és hadi költségei a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig. *Történelmi Szemle* 55(2013), 541–568.
- LANZINNER 1993 Maximilian LANZINNER: *Friedensicherung und politische Einheit des Reiches unter Kaiser Maximilian II. (1564–1576)*. Göttingen, 1993 (Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 45.).
- OROSS 2008 OROSS András: A Szepesi Kamara, a Habsburg-pénzügyigazgatás és a katonai kiadások a XVII. század második felében. *Fons* 15(2008), 97–170.
- PÁLFFY 1995 PÁLFFY Géza: A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. *Hadtörténelmi Közlemények* 108(1995), 114–185.
- PÁLFFY 1997 PÁLFFY Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle* 39(1997), 257–288.
- PÁLFFY 2001 PÁLFFY Géza: A törökellenes határvédelmi rendszer fenntartásának költségei a 16. század második felében. In: *Végvár és ellátás*. Szerk. PETERCSÁK Tivadar, BERECS Mátyás. Eger, 2001 (Studia Agriensia 22.), 183–219.
- PAYR 1906 PAYR Sándor: *Muzsaji Wittnyédy István soproni prókátor és evangélikus főember*. Budapest, 1906.
- RAUSCHER 2003 Peter RAUSCHER: Kaiser und Reich. Die Reichstürkenhilfen von Ferdinand I. bis zum Beginn des „Langen Türkenkrieges“ (1548–1593). In: *Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert*. Hrsg. von Friedrich EDELMAYER, Maximilian LANZINNER, Peter RAUSCHER. Wien–München, 2003 (Veröffentli-

- chungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 38.), 45–83.
- RAUSCHER 2004 Peter RAUSCHER: *Zwischen Ständen und Gläubigern. Die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II. (1556–1576)*. Wien–München, 2004 (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 41.).
- RAUSCHER 2006 Peter RAUSCHER: Die Finanzierung des Kaiserhofs von der Mitte des 16. bis zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Eine Analyse der Hofzahlamtsbücher. In: *Hofwirtschaft. Ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. 10. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Gottorf/Schleswig, 23.–26. September 2006*. Hrsg. von Gerhard FOUQUET, Jan HIRSCHBIEGEL, Werner PARAVICINI. Ostfildern, 2008 (Residenzenforschung 21.), 405–441.
- SCHILLING 1998 Heinz SCHILLING: *Aufbruch und Krise. Deutschland 1517–1648*. Berlin, 1998 (Siedler Deutsche Geschichte).
- SCHULZE 1978 Winfried SCHULZE: *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äußeren Bedrohung*. München, 1978.
- TÓTH 2000 TÓTH István György: Szent Ferenc követői vagy a szultán katonái? Bosnyák ferencesek a hódolt-sági misszióban. *Századok* 134(2000), 747–799.
- R. VÁRKONYI 1978 R. VÁRKONYI Ágnes: Birodalmi államgazdaság és a királyi Magyarország. In: *Uő: Magyarország keresztútjain. Tanulmányok a XVII. századról*. Budapest, 1978, 91–110.
- Vármegyei jk. 2007 *16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái*. Szerk. Á. VARGA László, KENYERES István, TÓTH Péter. DVD-ROM. Budapest, 2007.
- WINDER 2012 Lukas WINDER: Die Kreditgeber der österreichischen Habsburger 1521–1612. In: *Das „Blut des Staatskörpers“*. Hrsg. von Peter RAUSCHER, Andrea SERLES, Thomas WINKELBAUER. Mün-

- chen, 2012 (Historische Zeitschrift, Beihefte, N.F. 56.), 435–458.
- WINKELBAUER 2003 Thomas WINKELBAUER: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Teil 1–2. Wien, 2003 (Österreichische Geschichte 1522–1699).
- ZIMÁNYI 1976 ZIMÁNYI Vera: *Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650*. Budapest, 1976 (Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat 80.).
- ZIMÁNYI–PRICKLER 1974 ZIMÁNYI Vera – Harald PRICKLER: Konjunktúra és depresszió a XVI–XVII. századi Magyarországon az ártörténet és a harmincadbevételek tanúságai alapján. Kitekintés a XVIII. századra. *Agrártörténeti Szemle* 16(1974), 79–201.
- ZSILINSZKY 1885 ZSILINSZKY Mihály: *Az 1637/8-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*. Budapest, 1885.

Der Halbdreißigstzoll, 1635–1638

Im ersten Drittel des 17. Jahrhunderts hat sich die geopolitische Lage der Habsburgermonarchie überwiegend wegen dem Dreißigjährigen Krieg grundlegend geändert. Alle finanziellen Ressourcen wurden von dem Monarch eingesetzt um dies all finanzieren zu können. Aus diesem Grund und wegen der Wirtschaftskrise wurde die Finanzierung des ungarischen und kroatischen Grenzfestungssystems und der Türkenabwehr gleichzeitig geschüttelt. Die ungarischen Stände haben an dem Ödenburger Landtag im Jahre 1635 versucht, diese Mittel zu ersetzen. Laut dem Gesetz 1635:I. 2.§ wurde in diesem Jahr, bzw. auch im 1636 und 1637 Kriegssteuer, 5 ungarische Gulden pro Hof, verlangt. Der 5.§ des Gesetzes hat die Einführung einer neuen Steuer, des sog. Halbdreißigstzoll für den Jahren 1635–1636. vorgeschrieben. Die 50% des Dreißigstzolles war über dem üblichen Außenhandelszoll (Dreißigste, *tricesima*) bei den Zollstellen zusätzlich zu bezahlen. Mit dem Gesetz 1635:II. haben die Stände auch eine Korn-Steuer zur Förderung der Nahrungsmittelversorgung der Grenzsoldaten eingeführt. Alle drei Steuern waren nur für die Kosten der Grenzfestungen und Türkenabwehr zu bezahlen. In diesem Aufsatz untersuche ich das Ausmaß und die Bedeutung der Dreißigstzolleinnahmen in den ersten Jahren. Die Abrechnung, die von Ungarischen Kammer vorlegen sollte, ist im Bestand des Finanz- und Hofkammerarchivs in Wien überlebt. Im ersten Teil der Abrechnung finden wir die Einträge über die Einnahmen und Ausgaben der Kriegssteuer von 1635 bis März 1638 und von 6 März bis 31 Dezember 1638. Dann kommt die Rechnungslegung der Halbdreißigstzölle im ähnlichen System und Zeitraum. Am Ende befindet sich die Rechnungslegung der Korn-Steuer. Die Studie beschreibt die wichtigsten Merkmale auch in dieser Ordnung. Die Titel der Tabellen: 1. Die Erhebung der Kriegssteuer in den Komitate zwischen 1635 und März 1638. 2. Die Benützung der zwischen 1635 und März 1638 erhobenen Kriegssteuer. 3. Die Erhebung der Kriegssteuer, März und Dezember 1638. 4. Die Benützung der Kriegssteuer von 1638 und der Restsumme des vorigen Jahres. 5. Die Einnahmen aus dem Halbdreißigstzoll zwischen 1635 und 6 März 1638. 6. Die Einnahmen aus dem Halbdreißigstzoll zwischen 6 März und 31 Dezember 1638. 7. Die zwischen 1635 und 6. März erhobenen Halb-

dreißigstölle. 8. Die Benützung dieser Summe. 9. Die Einkommen von den Korn-Steuern, 1635–1638. 10. Die Einkommen aus der Kriegssteuer, 1635–1638. 11. Die Einkommen aus dem Halbdreißigstzoll, 1635–1638. Aus den Daten der Tabellen 10 und 11 ist es klar, dass das durchschnittliche Jahreseinkommen der Kriegssteuer (10.884 ung. Gulden) im Vergleich den Zeiträume vor der Dreißigjährigen Kriegs deutlich gesunken ist. Andererseits wurden von den Halbdreißigstzölle mehr als 197.000 ung. Gulden – durchschnittlich 48.680 ung. Gulden pro Jahr – erhielt, etwa fünf Mal größer als die Summe aus der Kriegssteuer. Aufgrund der günstigen Erfahrungen dieser Sondersteuerart ist Halbdreißigstzoll im 17. Jahrhundert ein ständiges Element der Finanzierung des Grenzfestungssystems geworden.